

„Hírhedett zenésze a világnak...”

200 éve született Liszt Ferenc

„Vitázik osztrák és magyar, mindkettő magának akar” – olvashattuk a Barátság legutóbbi számában Korb Angéla Liszthez címzett, német nyelvű verse (a Für Liszt) győztes fordításában. Mindez valóban így van, hiszen a világhírű és világhatású zeneszerző születésének kétszázadik évfordulójára emlékezve valóságos kulturális vetélkedéssé, igazi közügygé vált, hol ünneplik meg méltóbban és látványosabban. Magyarországon s Ausztriában művészi és művészettörténeti eseményekben, hangversenyekben, valamint kiállításokban egyaránt bővelkedő programot állítottak össze, mivel mindkét nép végtelenül büszke nagyszerű fiára.

A jelenség már az ókortól jól ismert: a „nagy ember” nimbusza kései utódaira is rávetül. Hét görög település is vérre menőig vitakozott például azon, hogy melyikük Homérosz szülővárosa. Liszt esetében, legalább ezen, nincs vita. Bár a burgenlandi Lisztomania program legtöbb kiadványa „a zseni Raidingból” szövegfordulattal él, a magyar méltatásokban viszont Doborján szerepel szülőhelyként – ez esetben egyazon településről van szó. Vályi András „Magyar Országnak leírása” című, 1796-ban (Liszt édesapjának odaköltözését mindössze tizenkét évvel megelőzően) megjelent munkájában még Rajdingként említi. Azt írja róla, hogy „német falu Sopron vármegyében, melynek földesurai Eszterházy és Illésy uraságok, lakosai katolikusok...”

Liszt Ferenc maga is német ajkú szülőktől származott. Édesanyja, Anna Maria Lager, egy osztrák pékmester lánya volt, aki Bécsben szolgált cselédként. A fivérénél, Nagymartonban vendégeskedve ismerkedett meg későbbi férjével, Liszt Ádámmal, az Esterházy-uradalom gazdatisztjével, a kismartoni hercegi zenekar gordonkásával. A Liszt család, az apai ág (amely a zeneszerző édesapjáig List-ként írta a nevét) legelső magyarországi tagja a zeneszerző dédapja volt, aki alsó-ausztriai telepésekkel 1748-ban érkezett Rajkára. Liszt Ádámtól széleskörű német nyelvű levelezés maradt fenn, magyar kézirat viszont ismereteink szerint egy sem (ami persze önmagában nem bizonyosága annak, hogy beszélt-e magyarul). Annyi biztos, hogy a ma múzeumként működő szülői házban a német szavak járták, s noha Liszt Ferenc később többször is tanúsította: ragaszkodik magyarságához, gyerekkorában nem tanulta, és a későbbiekben sem szerezte meg a magyar beszédképességet. (Bizonytalán megengedik nekem, hogy a magyar nyelvnek

sajnálatos nem tudásától eltekintve, én születésemtől síromig szívemben és gondolataimban magyar maradjak – írta idős korában egy hazai tisztelőjének.)

Az általános alaplóműveltségben is komoly hiányosságai voltak, amit huszonéves korában kellett aztán óriási erőfeszítésekkel pótolnia. Az alatt a kevesebb, mint három tanév alatt, amit Doborján német nyelvű elemi iskolájában töltött, csak az olvasást és írást sajátította el, de természetrajzot s hittant is tanult. Életében már ez idő alatt is a zene játszott a főszerepet. Hatévesen fedezte fel benne édesapja azt, hogy dallammemóriája egészen kivételes. Először hallott zongoraversenyek teljes zenei motívumkészletét képes volt eldúdolni. Liszt Ádám óriási energiát fordított fia tehetségének kibontakoztatására. Ő maga tanította zongorázni, kottát olvasni. Bach, Mozart, Beethoven, Hummel könnyedebb, de igen nehéz művei felváltva szerepeltek a kis csodagyerek repertoárján. A büszke apa azonban rövidesen kétségbeesett, amikor ráébredt, ha nem kap önálló értőbb segítséget, fia fejlődése megreked, ahelyett hogy kiteljesedne. Levelekkel ostromolta a munkaadóját, hogy támogassa a gyermeke képzését. Bécsben szeretett volna állást vállalni, hogy „a zene fővárosában” igazi mesterek kezére adhassa Ferencet. Sokáig azonban nem kapott semmiféle segítséget. Végül szabadságot kért és kapott a hercegtől, eladta minden vagyontárgyát, s így jutottak el végül a császárvárosba. Carl Czerny vállalta a tanítást, s a kis Liszt östehetségét, szorgalmát és zenei lelkesültségét látván, a tizenkettedik órától kezdődően ingyen foglalkozott vele. Antonio Salieri is térítésmentesen szegődött a mesterévé. Akkorra azonban már túl van élete első nyilvános koncertjein. Kilenc évesen Sopronban, a régi Kaszinóban és Pozsonyban az Esterházy-palotában csillogtatta meg zongoravirtuózi képességeit. Bécsben is elkápráztatott mindenkit. A drága szállás, a ruházkodás, a közlekedés és az étkezés költségei azonban felemésztették az otthonról hozott összegeket. „Térden állva esedezem hercegséged kegyeiért, hogy könyörüljön meg szegény, kétségtelen nagy tehetségű fiamon, aki idehaza és külhonokban is dicsőséget szerez majd a hercegi háznak” – írja támogatást kérő levelei egyikében az aggódó apa. Végül a fiú maga segítette magát: házi koncerteken lépett fel, amiért mindig csurrant-cseppent annyi pénz, ami egyenesbe hozta a családi kasszát, s megjavította az életkörülményeket. Tizenegy évesen már megkezd-



A Liszt-Központ bejárata Raiding/Doborján központjában, mely európai uniós forrásból készült. 1969 óta a Liszt Egyesület ápolja a zeneszerző emlékét



Liszt Ferenc szülőházában állandó kiállítás fogadja a látogatót. A fiatal Liszt kedvenc zongorája, és iskolapadja a kiállító teremben

Bajtai László felvételei



te a zeneszerzői pályáját is. Előbb egy „*Tantum ergo*” című kórusművet, utóbb egy keringőváltozatot alkotott, ami még az évben nyomtatásban is megjelent. A nyilvános hangversenyeken egyre népszerűbbé vált. Káprázatos előadói képességei mellett – mint valami bűvészprodukció – a közönség által feladott valamely dallamra történő rögtönzése is szereztek számára hírnevet.

Raidingból a világ

Az idősebbik Lisztre valami egészen kivételes tisztánlátás volt jellemző. 1823-ban ismét ráérezett arra, hogy Bécsben fia már minden lehetőt megtanult. Tovább kell lépnie, különben előbb-utóbb elveszítve az újdonságból és gyermeki létéből adódó varázsát, beleszürkül a bécsi zeneéletbe. Ezúttal Párizsra vetette a szemét, ám mielőtt útra eredtek volna, Pesten is megmutatták a „kis zongoravirtuóz” képességeit. A reformkorként ismert korszakunkat pár évvel megelőző nemzetfelfogást gyönyörűen példázza ez az epizód. „*Magyar vagyok, és nem ismerek nagyobb boldogságot, mint hogy taníttatásom első gyümölcseit Franciaországba és Angliába utazásom előtt ragaszkodásom és hálám jeléül drága hazámnak bemutathassam*” – hirdették a falragaszok Pesten. Persze németül, hiszen a város lakosainak túlnyomó többsége is németajkú volt. Mindhárom nyilvános szereplésén sikert aratott, a szokásos, helyszínen feladott témákra való rögtönzések itt is jól beváltak.

Aztán valóban elindult a világhír felé. Bécsből Münchenen át Augsburgba, Stuttgartba, Strassburgba (ma Strasbourg) vezetett az útja. Fellelések, hangversenyek, dicsőítő kritikák, elragadtatott közönség fogadta mindenütt. Párizs már felfokozott érdeklődéssel várta. Őrült pénzeket kínálnak, hogy bemutatót tartson a főrangú családok egy-egy fogadásán. Közben újabb zenéket, zömében átíratokat, de egy sikertelen operát is írt. Londonban, a hideg vérmérsékletükről híres angolok körében is tomboló lelkesedés kísérte. Már nem a fiatal-sága adta különlegesség jelentette a varázsát, hanem az addig senki mástól nem tapasztalt mélységeket, összefüggéseket is feltáró, szenvedélyes játéktípus és technika, amely magához ragadta, majd fogva tartotta a zenére nyitott lelkeket. „*Nem szabad a muzsikára a metrum egyhangú ketyegését rákényszeríteni, a tartalma és értelme szerint, a szellemének megfelelően fel kell gyorsítani, vagy lelassítani... Ez persze napjaink, romantikus zenei alkotásaira különösen igaz*” – tanította egyik előadói titkát, amellyel a zeneművészet teljesen új kifejezőmódjának úttörője lett. Senki, soha nem uralta előtte még úgy a zongorabillentyűzetet, hogy ilyen csodát alkalomról alkalomra megteremtessen. Fölöttébb találó az eisenstadt-i időszaki kiállítás alcíme: „*Boszorkánymester a zongoránál*”. A visszaemlékezők egykori naplóbejegyzéseiből ugyanis rendre valami hasonló érzés tükröződik. Liszt játéka a közönség hangulatát – ahogy leírták – vallásos ekstázissá korbácsolta.

Más szerzők műveiből készített zongoraátirataira az eredeti zeneköltők is tisztelettel csodálkoztak rá, mivel – mint *Berlioz* kifejtette – olyan gondolataikat is fellelte és felszínre hozta, amelyeket ők maguk képtelenek voltak zeneileg megfogalmazni. De, ha csak játszotta is egy-egy művet, akkor is a maga érzelmeire gyúrta! „*Ha Meyerbeertől játszik valamit, Meyerbeer sajnálhatja, hogy nem neki sikerült kigondolnia azt, amit Liszt hozzátesz. Ha a Tell Vilmosból játszik, Rossini tépheti a haját bosszúságában, amiért nem benne ötlöttek fel azok a gondolatok, amelyekkel Liszt ékesítette a darabot*” – jegyezte fel emlékiratában *Versztovszkij* a cári színingazgató.

Megírta a zongorajáték új módszertanát is, amivel az úri szalonok mindahány klimpírozásra fogott tanulójánál célt ért, hiszen szétszaggatta a hagyományos zongoratanítás bilincsláncait. 1835-től a genfi konzervatóriumban is ebben a szellemben tanított.

Rövidesen olyan rajongótáborral rendelkezett, amelyet számos mai könnyűzenei világnagyság sápadtan irigyelne (a komolyzeneiekről nem is szólva). Nyilvános hangversenyeire nem fért be minden érdeklődő, emiatt több helyen ráadás-koncerteket is szerveztek, s ő – pestiesen szólva – óriási sztárgázsikat kaszált.

Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy ő volt az első világhíresség, aki turnéinak minden állomásán egy-két-három nagy bevételt hozó fellépése (mint kellő hírverés) után, előre meghirdetett jótékonyági hangversenyeket adott. Augsburgban és Hamburgban a tűzkárosultak, Londonban pedig egy elaggott olasz énekesnő megsegítésére, Genfben és Párizsban az itáliai forradalmárok és menekültek, Pesten a Pest-Budai Hangászegyesület, valamint a pesti konzervatórium, Pozsonyban az egyházi zeneegyesület javára. Doborján szegényeinek, a bonni Beethoven-szoborra, a kölni dóm befejezésére, a königsbergi egyetemi ifjúságnak, a szentpétervári gyermekkórus fenntartásához, a nyomorgó orosz művészeknek, a moszkvai gyermekkórháznak, a pesti fiúárvaháznak, a budapesti Szent István-bazilika építésére és Pozsony szegényeinek is így juttatott nagy összegű támogatásokat. Hosszan lehetne még folytatni a sort, de fölösleges, hiszen másként is támogatott minden jó ügyet. A *Der Spiegel* korabeli kritikusa jegyezte meg a lap hasábjain, hogy bármerre járt, regimentnyi ember igyekezett szívét és főleg pénztárcáját megnyitni. Csak az 1846-os pesti tartózkodásakor százhatvan alamizsnát kérő levelet írtak hozzá, s ő – írta az említett újság – senkinek sem tudott nemet mondani.

A zene és a jótékonyág utazó nagykövete

26-33 éves korában Franciaországon kívül, a német fejedelemségek és az itáliai államok mellett Ausztriában, Magyar-, Lengyel-, Orosz- és Törökországban, Hollandiában, Belgiumban, Svájcban, Portugáliában, Angliában, Skóciában, a mai Cseh-, Horvát- és Észtországban, Romániában (nemcsak Erdélyben,



Autók, plakátok, zászlók – Burgenlandban 2011-ben minden Lisztről szól



Bronzba öntött keze az elmaradhatatlan kesztyűvel



Lisztomania 2011 kiállítás Burgenland Tartományi Múzeumában



Erős felépítésű zongorát rendelt a szenvedélyes előadóművész a Roth műhelyből



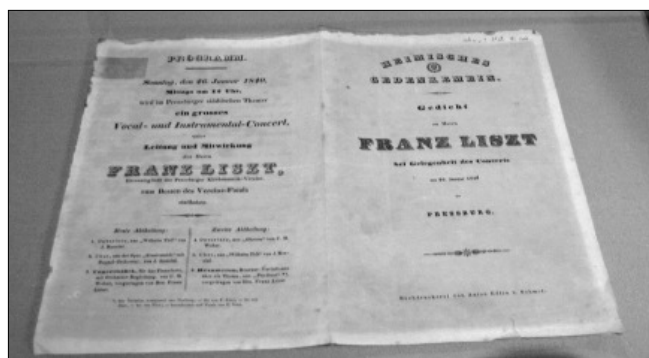
1839/40-ben járt koncertkörúton szerett hazájában

Havasalföldön is), Szlovákiában és Ukrajnában voltak jelentős koncertjei. Liszt gyakran jelent meg heti három-négy alkalommal is a hangversenypódiumokon. Egyik életrajzírója, Alan Walker szerint több mint ezer nyilvános fellépése esett erre a nyolc évre.

Heine szavát kölcsönözve, a „Lisztomania” egész Európán végigsöpört. Liszt szinte hisztérikussá fokozta a zeneélvezetét. Az úri dámák több helyen is hajba kaptak, hogy lehullott selyem zsebkendőjét, vagy bársony kesztyűjét megszerezzék. (Többnyire csak egy-két foszlány jutott belőle az emlékkönyvükbe.)

Aligha ismerte a magyar közmondást, mely szerint az embert barátjáról lehet megismerni, pedig ez az esetében is szépen igazolódott. A kor szellemi életének legnagyobbjai tüntették ki barátságukkal. Victor Hugo, George Sand, Alexandre Dumas, Heinrich Heine, Adam Mickiewicz, Delacroix, Paganini, Berlioz, Chopin (akivel közösen koncerteztek) és Wagner is közéjük tartozott. (Utóbbi nemcsak felfedezőjét és az 1849. májusi drezdai felkelés bukása utáni rejtegetőjét, hanem művei bemutatásának legfőbb támogatóját, s Liszt Cosima második férjeként, az apósát is tisztelhetette benne.)

Szülőhazájához is a segítőszándék sodorta vissza. 1838 márciusában, amikor Velencében arról értesült, hogy szinte egész Pestet elpusztította az árvíz, segélykoncerteket adott Bécsben. Egyetlen hónap alatt tízet, melyek teljes bevételét elküldte a pesti magisztrátusnak. Amikor aztán egy évvel később hazalátogatott, a legnagyobb magyar hazafinak kijáró ünneplésben volt része. *Vörösmarty* erre az alkalomra írta költeményét, amelyben Árpád nemzete lelkének, hű rokonnak, s a világ hírhedett zenészének nevezte Lisztet. Díszebédek és köszöntő vacsorák, méltatások és kitüntetések, zsúfolásig megtelt hangversenytermek és tomboló lelkesedés, valamint utcai tapsviharak kísérték, akármerre járt. Pesten kilenc koncertet adott, amelyből ötnek teljes bevételét jótékonyásra fordította. Amikor lélekrengetően eljátszotta a Rákóczi-induló maga írta változatát, olyan ovációt kerekedett, amilyenhez foghatót még sohasem élt meg. „Egyetlen kiáltás volt az egész terem. Éljen! Éljen!... Ez a nép nem üvöltőkből álló tömeg, mint a bécsi és sok más. Ezek erős keblek, nemes és büszke szívek” – számolt be az élményéről, azt sem rejtve véka alá, hogy a könnyekig meghatódott a felé áradó szeretethullámoktól. Ez időtől kezdve makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy az egész világ magyarnak tekintse.



A *Magyar rapszodiák*, a *Magyar fantázia* zongoraverseny, a *Magyar történelmi arcképek* sorozat, a *Hungaria* és a *Hunok csatája* szimfonikus költemények, a *csásárdások*, a *Magyar románcok*, a már említett *Rákóczi-induló* több változata, *A puszta keserve*, a *Szekszárdi-*, az *Esztergomi-* és a *Magyar koronázási mise*, miként a *Szent Erzsébet legendája* című oratóriuma, s a magyar szabadságharc kivégzettjeire emlékező – *1949 október* alcímű – *Funérailles* (Temetés) is örök nyomai maradtak ennek a kötődésnek.

Míg a világ elsősorban a *Faust-* és a *Dante-szimfónia*, a *Mephisto-keringők*, a *Prelúdók*, a *H-moll szonáta*, az *Orpheusz*, a *Hamlet*, a *Prometheusz* az *Ideálok*, a *Mazeppa*, a *zongoraversenyek*, a *Haláltánc*, a *Pápai Himnusz* (*Pio IX. Der Papsthymnus*), vagy a *Lenau-vers* nyomán írt *Három cigány*, vagy s nagy oratóriumok szerzőjeként tartotta, tartja számon, idehaza mindig inkább az előbbieket tették népszerűvé.

Liszt és a magyarok

Az 1846. évi magyarországi látogatásáról is nagyon kedvező benyomásokkal térhetett haza, 1859-től azonban általános nemzeti közmegebecsülését alaposan megtépázták. A sajtótámadások a Párizsban akkor, majd Pesten 1861-ben magyarul is kiadott, a *Cigányokról és a magyarországi cigányzenéről* című könyve kapcsán kaptak erőre. „A magyar zene nem a magyar nemzeté, hanem a cigányé” – így értelmezték és értelmeztették félre írása egyik gondolatát, óriási felháborodást keltve. „Ha majd elolvassa könyvemet, meglátja, hogy azt kiváltképpen hazám iránti forró érzéseim diktálták.” „Ma még hazánkban csupán pompás népdalokra támaszkodó cigányzenéről lehet szó, de úgy ahogy a francia, olasz vagy német zenei iskoláról, magyarról nem lehet beszélni...” – írta keserű válaszként, s üzenté haza.

Ugyan kik nevezték ezt a zenét cigányzenének? Mi saját magunk! E szavakkal vette védelmébe sok évvel később a hazájából szintén kirekesztett *Bartók Béla*, aki igazán pontosan tudta mi a valódi magyar népzene. „Liszt problémák” című előadásában kifejtette azt is, hogy Liszt mindabból, amit láthatott és hallhatott nem vonhatott le más következtetést. „Sőt éppen ellenkezőleg, tiszteletet parancsol a bátorsága, mellyel jóhiszemű, bár téves véleményét kimondta.”

Liszt 1848-1861 között Weimarban élt, a nagyherceg udvari zeneigazgatója, s a Staatskapelle vezető karnagya volt. Az álmos tübingiai várost ő varázsolta át a modern zene, s a német muzsika fővárosává. Weimar az ottani működése idején vált a klasszikus hagyományokat tisztelő, de a „jövő zenéjén” dolgozó alkotók és a dallamaik befogadására kész műélvezők afféle Mekkájává. Wagner-operák ősbemutatói, Berlioz programzenéi mellett Peter Cornelius és Hans von Bülow műveit is rendszeresen műsorra tűzte, sokak megbotránkozását, de sokak tetszését is kiváltva. Művészi nagyságára jellemző, hogy bár *Rubinstein* nagy ellenfele volt az új zenei irányvonalnak, tehetségét elismerve, nemcsak *Szibériai vadász*

című operáját állította színpadra, hanem hosszasan vendégül is látta otthonában. (Hasonlóan példaértékű az is, hogy a maga által nagyra tartott programzene legnagyobb ellenfele, Eduard Hanslick, az új zenei irányzatot élesen elítélő, abszolút zenei téziseit csak az ő segítségével tudta publikálni. Liszt kötelességének ítélte támogatni a megjelentetést, hisz egy Berlioz-mű kapcsán ő is közre kívánta adni Hanslick megállapításaival részben ellentétes választézését.)

1861-ben Weimarból Rómába költözött, ahol egyre inkább az egyházi zene megújításában találta meg új zeneszerzői hivatását. A *Szent Erzsébet legendája* és a *Krisztus oratórium*, *Szent Ferenc Naphimnusa*, a *Szent Cecília*, a *Szent Cirill* és *Szent Metód* ezredéves ünnepére írt *Slavimo slavno*, *Slavenil*, számos zsoltára és egy requiem jelzi fokozódó vallásos áhítatát. 1865-ben – a korábban egy ideig szabadkőműves páholytag – Lisztet kérésére és vállalására felvették a papi rendbe. Abbé, világi egyházi személy lett belőle, aki ettől kezdve papi öltözetet viselhetett, viselt.

Weimarban a nagyherceg nagyszerű lakást és anyagi támogatást ígért számára, ha visszaköltözik az udvarához, ahol békésen, zeneszerzéssel és tanítványokkal foglalkozhat. Liszt elfogadta a meghívást, s attól kezdve az év egy bizonyos szakát ott, másik részét római otthonában töltötte. 1870-ben, újabb magyarországi hangversenyútján *Deák Ferenc* a megalakuló félben levő pesti Zeneakadémia vezetésével kínálta meg. Öt év múlva valóban ki is neveztek a később a nevét viselő Zeneakadémia elnökévé, melynek igazgatója *Erkel Ferenc* volt. Ekkortól haláláig már három város – Weimar, Róma és Budapest – között ingázott. Tanítványok, megírandó művek és a kényes társasági élet fogadták mindenütt.

Bayreuthban, a lányánál tett látogatás során, 1886. július 31-én hunyt el, miután lázas betegen, az orvosai tiltása ellenére végig nézte Wagner *Trisztán és Izolda* című operáját, ahol tüdőgyulladást kapott. Kívánsága az volt, hogy Budapesten legyen végső nyughelye, de az Országgyűlés, *Tisza Kálmán* indítványára, leszavazta a Liszt Ferenc hamvainak kormányzati költségre történő hazaszállítását és eltemetését célzó előterjesztést. *Tisza* az elutasítás érvei között ismét felemlítette, hogy Liszt egykor a magyar zenét lecigányozta. Az, hogy mennyi jót tett a magyarságért, a magyarokért, s hogy a széles nagyvilágon mindenkor és mindenütt a magyarságot hirdette, kevesebbet nyomott a latba. A határozat csak erkölcsi támogatást biztosított az ügynek. Azt javasolták, induljon közadakozás és, ha az adományokból telik, a társadalom kikérheti és hazahozhatja a nagy halottat. Wagnerné Liszt *Cosima* ezen oly mértékben megsértődött, hogy a továbbiakban már fel sem merülhetett a végakarát teljesítése.



A Pesti Napló bayreuthi tudósítása szerint Liszt Ferenc temetésén gyászruhába öltözött megjelentek az éppen Németországban muzsikáló *Munczy Lajos* primás és cigányzenekarának tagjai. „Összerakott filléreikből óriási koszorút rendeltek... Testületileg vitték fel a koszorút a ravatalra. Mikor a menet megindult, a barna csapat hangos zokogásba tört ki, mely a közönséget mélyen meghatotta, úgy hogy a környezők szeméből is hullani kezdett a záporosó. Annyi igaz, hogy a kormány és hivatalos intézeteink küldöttei nem fejezték ki a magyar nemzet gyászát oly meghatóan, mint az egyszerű derék magyar zenészek.” Koszorújukat – írta a lap – széles nemzetiszínű szalag fogta át, rajta a következő felirattal: „Liszt Ferencnek, a halhatatlan nagy magyar mesternek, hódoló emlékezésül, *Munczy Lajos* és társai”. A kulturális kormányzatot *Mihalovics Ödön* és *Végh János* képviselte.

Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, a magyar UNESCO-bizottság javaslatára 2011-et, nemzetközi Liszt-Évvé nyilvánította. A javaslatot Ausztria, Szlovákia, Francia-, Német- és Olaszország is támogatta, s rendezvények egész sorával mutatja be Liszt Ferenc életét, munkásságát és hatását az adott ország kultúrájára. A francia emlékévé fővédnöke, az államfő, *Nicolas Sarkozy*, aki származásából adódóan talán még honfitársainál is közelebb érezheti magához az ünnepeltet, nagyon szépen fogalmazta meg a nemzetközi figyelem jelentőségét: „A franciaországi Liszt-Év eseményei alkalmat teremtenek számunkra, hogy tisztelgjünk a hatalmas zeneszerző és zongoraművész előtt, aki egyike volt a kulturális és politikai Európa megteremtőinek”.

A magyar kormány döntése értelmében 2011. márciustól a budapesti nemzetközi légitikikötő Liszt Ferenc nevét viseli. Innen indulnak a gépek szerte a világba... És ide is érkeznek.

Hegedűs Sándor

(A *Chopin-Évben*, tavaly a lengyel kormány úgy döntött, hogy a varsói repteret *Chopin-re* átnevezve vet véget a „francia vagy lengyel volt-e *Chopin*” vitának.)